

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 119 1998

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-14-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1999

Med dunkla brev på djupa vatten

Victoria Benedictsson och offerrollen

AV INGER HAMMAR

”... huru kan *hon*, en renhjärtad, sedlig kvinna, svälja ner så mycken usel, moralisk låghet utan ens en enda reservation!? – Utan qväljningar!”

”Troligen därför att jag allt från mitt sjunde lefnadsår i verkliga lifvet fått svälja sådana saker.”

Ur brev från Fredrika Limnell f. Forssberg, först g. Svedbom till Sophie Adlersparre f. Leijonhufvud (Es-selde) medföljande brev från Sophie Adlersparre till Victoria Benedictsson den 22 februari 1888.

Samling Benedictsson B1 LUB

I samband med min forskning som går ut på att spåra inslaget av kristet idégods i den svenska emancipationsprocessen har jag också fått inblick i 1880-talets svenska sedlighetsdebatt. En av nyckelfiguerna är här Sophie Adlersparre som under perioden 1859–1885 stod som huvudansvarig för *Tidskrift för hemmet*. Enligt Sophie Adlersparre gav kristendomen kvinnan ett egenvärde genom att i henne se 'Guds avbild'. Häri låg kvinnobefrielsen. Därför motarbetade Sophie Adlersparre de tendenser i tiden som ifrågasatte kristendomens sanningshalt. Som en av pionjärerna för kvinnofrigörelse kom hon dock att utmana den kristna falang som stod för en ortodox hållning när det gällde kvinnans emancipation. Framför allt ifrågasatte Sophie Adlersparre synen på kvinnans underordning. För henne framstod den tolkning av bibelorden som krävde sexuell underordning i äktenskapet som 'orientalisk' och ovärdig ett liberalt samhälle. Hon ansåg att kvinnan måste få andlig bildning för att kunna leva upp till rollen som personlighet och slippa rollen som könsvarelse. Härvid tilldelade hon kvinnan rollen som sexualmoralens garant. I sin kamp för en ny sedlighetsnorm mötte hon och hennes meningsfränder motstånd från en litterär krets som, med August Strindberg och Georg Brandes i spetsen, ansåg tiden mogen att bryta tidens sexuella tabun. När en ny författarinna under pseudonymen Ernst Ahlgren gjorde entré på den litterära scenen var Sophie Adlersparre snabb att ta henne under

sina vingars beskydd. I Sophie Adlersparres ögon var Victoria Benedictsson en lovande författare som höll sig utanför de grupper som enligt hennes mening var religionsförnekare och sedlighetsförstörare. Till en början uppfyllde Victoria Benedictsson sedlighetsvännernas förväntningar. Men snart nog nådde dem ryktet att hon i Köpenhamn umgicks med den förhatlige Georg Brandes. När det blev uppenbart att Victoria Benedictsson i tidskriften *Hemvännen* skrivit en artikel om Georg Brandes som föreläsare ansåg Sophie Adlersparre tiden mogen att tilldela den unga författarinnan ett varningens ord. I februari 1888 avsånde hon ett brev till vilket hon fogade ett hon själv erhållit från Fredrika Limnell – en av Victoria Benedictssons välgörarinnor. I brevet kommenterar Fredrika Limnell Georg Brandes senaste utspel i sedlighetsfrågan: ”Eller hvad skall man säga om den man, som nu proklamerar, att 'Askesen, som den for Øiblikke øves af det store flertal blandt de højere Stændens ugifte Kvinder, er en Ulykke, en naturstridig Ting, et Offer, som mange Ganger bringes en værdiløs Førdom’”? Brevet avspeglar Fredrika Limnells indignation över Georg Brandes avståndstagande från rådande sexualnorm. I brevet från Fredrika Limnell har Victoria Benedictsson skrivit ner ett antal kommentarer. Det är kring *en* av dessa kommentarer min framställning kommer att röra sig.

Postmästarn

Finns det i 1800-talets litterära värld en ömkligare och mer missaktad figur än 'postmästarn' från Hörby? I såväl diktverk som dagböcker och brev har Christian Benedictsson fått schavottera som den framstående författarinnans pinsamt älskogskranke man. Hans brott var att han en gång som 48-årig änkeman med fem barn äktade en 21-årig kvinna – och förutsatte att hon inte bara skulle bli hans barns moder utan även hans äkta hustru.

Som en Molièrefigur, löjligt pretentiös i sitt krav på samliv med den unga och oskyldiga Victoria Bruzelius, har Christian Benedictsson framställts i litteraturen. I alla sammanhang möter han som gubbe med ett motbjudande yttre och med ett själsliv som stod långt under hustruns.

Hur tillförlitlig är då bilden av den äldre postmästaren som förlovade sig med den otillständigt unga flickan Victoria? På ett förlovningsporträtt från tiden före giftermålet företer postmästare Benedictsson föga likhet med den litterära 'gubb-bilden'. Lika litet svarar den 21-åriga Victoria Bruzelius mot bilden av det 'oskyldiga offeret'. Är Victoria Benedictssons bild av maken en skev-bild? Ingenting tyder på att eftervärlden ifrågasatt den bild Victoria Benedictsson velat förmedla av Christian Benedictsson. När det gäller forskningen är det tvärtom slående hur villigt den accepterat bilden av Victoria Benedictsson som offer både när det gäller hennes roll som maka och som mor.¹

Finns det i själva verket något i de yttre levnadsmomständigheterna som ger oss anledning att instämma i Victoria Benedictssons vecklagan över det bittra öde som blev hennes den dag hon 1871 äktade Christian Benedictsson? Enligt eftermälet trädde hon i brudstol i tron att hennes roll i äktenskapet skulle begränsas till att gälla foster- och husmoderns.² Detta kan tolkas som en intill dumhet gränsande naivitet hos den unga kvinnan men lika gärna som en desperat förhoppning att genom giftermålet bli befriad från en tillvaro långt vämjeligare än äktenskapet. Vilka är omständigheterna kring det äktenskap som år 1871 ingicks mellan Victoria Bruzelius och Christian Benedictsson?

Tre saker är av intresse när vi försöker tolka den tragedi som blev följden av detta äktenskap. Bruden ingick *mot* sina föräldrars vilja äktenskap med den 48-årige änkemannen. I den meningen var Victoria Bruzelius således inget offer. De flesta forskare kommenterar också det faktum att föräldrarna motsatte sig äktenskapet. De försöker alla – med utgångspunkt från Victoria Benedictssons egna utsagor – ge en plausibel förklaring till att hon trots alla betänkligheter lät förlovningsövergå i äktenskap. I allmänhet tycks man vara ense om att det är de stäckta konstnårsplanerna i förening med en desperat önskan att komma bort från barndomshemmet som fick Victoria Bene-

dictsson att infria sitt förhastade äktenskapslöfte till Christian Benedictsson.³

Litteraturforskaren Jette Lundbo Levy har i sin skrift *Den dubbla blicken. Om att beskriva kvinnor. Ideologi och estetik i Victoria Benedictssons författarskap* mera aktivt tagit upp problematiken genom att peka på att begreppet "tvångsäktenskap" inte är adekvat i fallet Victoria Bruzelius. Hon menar i stället att den nordiska versionen av tvångsäktenskap i medelklassen skedde med hjälp av "väl tillrättalagda former av övertalning". När det gäller Victoria Benedictsson menar Lundbo Levy att "det på sätt och vis är hon själv som kommer att utföra övertalningen". Samtidigt tillstår Lundbo Levy att man inte vet "exakt vad som hände", eftersom man bara har författarens "egna, efter hand allt mer dramatiserade skildringar av förloppet" att tillgå.⁴ Trots att alla tillgängliga källor talar för att föräldrarna var motståndare till äktenskapet kommer Lundbo Levy genom sin tolkning av begreppet "övertalning" att placera Victoria Bruzelius i offerrollen.

Victoria Bruzelius var inte heller enligt tidens sed vid äktenskapets ingående någon uppseendeväckande *ung* brud.⁵ Kvinnor hade vid denna tid enligt lagen rätt att gifta sig redan vid femton års ålder och det finns åtskilligt som tyder på att en 21-årig kvinna av samhället betraktades som i hög grad giftasmogen. Det hindrar inte att bilden av postmästaren blivit den av en man som på sin ålders höst äktade en otillständigt ung flicka. I alla sina skrifter har Victoria Benedictsson med få undantag givit starka uttryck för vämjelse och förakt när hon tecknat bilden av sin lagvigde man. Endast vid enstaka tillfällen tillåter hon sig senare i livet att ömka mannen: "Stackars gamle man ändå! Jag är inte bättre än han."⁶

Inte heller det faktum att postmästaren som änkeman med flera barn äktade en *yngre* kvinna bör uppfattas som något uppseendeväckande. Vid omgifte var ett sådant beteende snarare regel än undantag i 1800-talets Sverige. Vissa forskare har ökat på åldersklyftan mellan kontrahenterna genom att presentera postmästaren som 50-åring redan vid äktenskapets ingående.⁷ Kanske är det en tillfällighet, men enligt min mening riskerar man härmed att förstärka bilden av Victoria Benedictsson i offerrollen.

Det är dokumenterat att Victoria Benedictsson

som fostermor och husmor fungerade med tillgivenhet och stor duglighet. Axel Lundegård, vän och litterär arvtagare, poängterar redan i första utgåvan av Victoria Benedictssons efterlämnade skrifter år 1890 att hon hade ”en idyllisk uppfattning af äktenskapet”.⁸ Det var enligt Lundegård framför allt rollen som styvmor och husmor hon eftersträvade i äktenskapet: ”Hon hade under de första åren af sitt äktenskap sökt sin lifsgärning i de förpliktelser, som hennes nya förhållanden ålade henne. Hon hade med brinnande ifver egnat sig åt sina stufsbarns uppfostran, åt sina pligter som husmoder och maka.”⁹ Få forskare kring Victoria Benedictsson har underlåtit att framhålla den förträfflighet hon lade i dagen som fostermor åt postmästarens fem barn. I kontrast till myten om den elaka styvmodern framstår Victoria Benedictsson i rollen som ställföreträdande mor som en förebild och ett mönster.¹⁰

Redan efter ett års äktenskap gör Victoria Benedictsson sitt första kända självmordsförsök och under sin andra graviditet söker hon sannolikt genom självsvalt att avbryta graviditeten.¹¹ Ellen Key poängterar i sin skrift från 1889, *Ernst Ahlgren. Några biografiska meddelanden*, att Victoria Benedictssons ”styfbarn dyrkade henne”, men att hon vid den yngsta dotterns begravning inte kände någon ”sorg – endast lättnad”.¹² Den överlevande biologiska dottern figurerar sällan i moderns brev och dagböcker och när hon finns med skildras hon som i första hand sin *fars* dotter och de negativa drag som tillskrivs honom blir också dotterns.¹³

När Victoria Benedictsson definitivt tar avsked från sin roll som maka och mor i Hörby skriver hon till Sophie Adlersparre: ”Min egen dotter har jag deponerat hos min mor, som är ett mycket bildadt fruntimmer och som kan uppfostra henne vida bättre än jag, därför att hon skall egna henne all sin tid; mina stufsbarn äro alla vuxna. Jag är således ledig från alla sådana band.”¹⁴ Den mor hos vilken Victoria Benedictsson ”deponerade” sin tolvåriga dotter beskrivs vid ett annat tillfälle av henne själv på följande sätt: ”Min mor – hvad hon skulle ha passat till abbedissa i ett kloster! Nu hade hon endast mig, stackars unge, att tillämpa sina grundsatsar på; ty mina två systrar hade längesedan undandragit sig hennes välde.”¹⁵ Victoria Benedictsson som alltsedan barndomen upplevt sin

mor som kallsinnig och oförmögen att möta ett barns behov lämnar år 1885, till synes utan vidare betänkligheter, sin tolvåriga dotter i den 78-åriga moderns vård.¹⁶ Därefter bröt Victoria Benedictsson upp från Hörby för att förena sig med författarkollektiven i Stockholm, Köpenhamn och Paris.

Som biologisk mor visade således Victoria Benedictsson en kyla som kontrasterar mot den hänförelse hon demonstrerade i rollen som fostermor. Avståndstagandet från det biologiska moderskapet har också kommit att tolkas i ljuset av hennes aversion mot den sexuella akten. Såväl forskare som övriga uttolkare av Victoria Benedictssons livsöde har främst knutit aversionen mot det biologiska moderskapet liksom hennes psykiska ohälsa och det tidiga självmordsförsöket till Christian Benedictssons krav på sexuellt samliv.¹⁷

Ingrid af Schultén framhåller i sin skrift *Ernst Ahlgren. En litterär studie* från 1925 att trots att författarinnan tvingades leva under ”det äktenskapliga samlivets ok” hon i rollen som styvmor fungerade ”utmärkt”. Schultén förklarar Victoria Benedictsson bristande intresse för de biologiska döttrarna genom att hänvisa till att dessa ”i jämförelsevis ringa grad ha förmått väcka till liv hennes moderskärlek”.¹⁸ Sten Linder skriver i sin bok *Ernst Ahlgren i hennes romaner* från 1930 att Victoria Benedictsson i sitt äktenskap fått ”både kärlekens och moderlighetens livskällor förgiftade”.¹⁹ Fredrik Böök som i skriften *Victoria Benedictsson och Georg Brandes* betraktade det som ett ”ett förhastat steg” från författarinnan sida att ingå äktenskap kommenterar: ”Men hon fyllde tappert sina plikter, blev en utmärkt mor för styvbarnen och skapade mycken trevnad i Hörbyhemmet. Hon födde två döttrar, 1873 Hilma Margareta och Ellen Helena 1876; den sista dog efter födelsen.”²⁰ Annalisa Forssberger skriver i *Ekon och speglingar. Studier kring Victoria Benedictsson, Johanne Luise Heiberg och Herman Bang* att styvbarnen i glädje ”flockades kring henne”. Victoria Benedictssons förhållande till de biologiska barnen karaktäriseras helt annorlunda: ”Några verkliga moderskänslor fick Victoria aldrig för *dem*: de var kung Lindorms barn, frukten av det motbudande ’kärleksspelet’ bakom sängkammarridåerna. *Hans* barn som hon förnekade delaktighet i.”²¹ I inledningen till *Stora boken. Dagbok 1882–1884* skriver utgivaren Chris-

tina Sjöblad att Victoria Benedictsson var ”en god och älskad mor för styvbarnen”, medan hon några rader längre ner helt kort konstaterar: ”Hon födde två egna döttrar i äktenskapet, Hilma Margareta, år 1873, och Ellen Helena, år 1876, som dog helt liten.”²² När det gäller forskningens attityd till Victoria Benedictssons biologiska moderskap finns således en tendens att antingen osynliggöra eller förmildra den avvikande bild som framträder i hennes förhållande till de biologiska barnen. Men är det rimligt att förstå Victoria Benedictssons avståndstagande från det biologiska moderskapet genom att enbart hänvisa till hennes avsky för postmästaren? Och vem har tillhandahållit denna tolkning?

I sin studiebok har Victoria Benedictsson 1881 nedtecknat några rader som anses spegla hennes egen syn på det biologiska moderskapet: ”*Denna bitterhet stegrades ytterligare då det blev barn, barn som hon naturligtvis icke kunde älska då hon avskydde fadern. Det blev till och med 2 barn.*”²³ Om hennes yttrande ska betraktas som självupplevt bör man enligt min mening ta hennes ”naturligtvis” mera som ett uttryck för en enskild kvinnas erfarenhet än som ett allmänt accepterat förhållningssätt visavi moderskapet. Men som jag förstår det har forskningen tvärtom accepterat Victoria Benedictssons egen förklaring att en mor ”naturligtvis” inte kan älska ett barn vars far hon avskyr. Är det en rimlig tolkning eller ska man se forskningens benägenhet att acceptera författarinnans egen förklaringsmodell som en o/medveten önskan att stötta bilden av Victoria Benedictsson som offer?²⁴

Älskaren

Om forskningen villigt anammat bilden av Victoria Benedictsson som offer för sin lagvigde mans orimliga krav i äktenskapet har den än villigare anammat henne som offer för den cyniske älskaren. Älskaren uppträdde år 1886 i Georg Brandes gestalt. Att Brandes själv förnekat sin delaktighet i det självmord som enligt Victoria Benedictssons kvarlämnade papper blev en följd av denna relation har under mer än hundra år främst betraktats som älskarens ovilja att erkänna sin skuldbörda. Litteraturprofessorn Fredrik Böök moraliserar i

sin skrift *Victoria Benedictsson och Georg Brandes* från 1949 över Brandes ömkliga försök att rentvå sig och skriver: ”Det är alltid pinsamt att bevittna ouppriktighet [...]”²⁵ Fredrik Böök anger också att Georg Brandes i brev tillstått att de båda kontrahenterna haft en sexuell relation, men att Georg Brandes själv menade att deras sexuella möten varit få och att ”det var der ikke megen Førnøjelse ved”.²⁶ Böök är inte ensam om att se Victoria Benedictssons självmord som en följd av hennes olyckliga kärlek till Georg Brandes. Genom att tolka hennes självmord i ljuset av en olycklig kärlek har eftervärlden tyckt sig få en tillfredsställande förklaring till att författarinnan i stället för livet valde döden en julnatt 1888 – detta trots att hon redan tidigt i livet försökt begå självmord och att hon livet igenom gick med en dödslängtan.

Under rubriken ”Den punkterede myte – Victoria Benedictsson” går Georg Brandes biograf Jørgen Knudsen i sin skrift *Georg Brandes. Symboler og manden 1883–1895* till angrepp mot bilden av Victoria Benedictsson som ett offer för Georg Brandes cynism och kvinnoförakt. Han vill snarare betrakta Georg Brandes som offer för Victoria Benedictsson och hennes desperata önskan att sätta spår i den litterära världen. Knudsen betvivlar till och med riktigheten i hennes påståenden om att de båda författarna haft en sexuell relation.²⁷ Som stöd för sin argumentation citerar Knudsen bland annat ur ett brev från Selma Lagerlöf 1902, där hon ifrågasätter tillförlitligheten i Victoria Benedictssons egna utsagor om sin och Brandes relation. I brevet förklarar Selma Lagerlöf att hon för sin del hyst misstanken att Victoria Benedictssons förhållande till Georg Brandes ”var nästan bara själsuggestion” och att denne ”för en gångs skull var oskyldig”.²⁸

Knudsen som intar en kritisk hållning gentemot den forskning som placerat Victoria Benedictsson i offerrollen sammanfattar i några rader sin syn på autenticiteten i Victoria Benedictssons dagboksanteckningar: ”Hun har med denna dagbog leveret en roman, som er enestående i litteraturhistorien, en dæmonisk revanche for et forkludret og forfejlet liv, en fortælling der skal give hendes frivillige død mening ved at bevise mandens nederdrægtighed og kvindens offervilje, og som er så godt fortalt, at den har kunnet bedrage et århundredes forskere.”²⁹

I sin kritik av den gängse Brandesbilden får Knudsen stöd av litteraturvetaren Ingrid Primander som i sin avhandling *Den auktoritativa texten. Studier i Victoria Benedictssons författarskap* proklamerar att hon "nästan helt bryter med den tidigare forskningen".³⁰ Primanders dom över "den feministiska litteraturforskningen med avseende på kvinnliga författare i det moderna genombrottet" är hård, då hon menar att det som styr textanalysen är "nutida allmängods" i kombination med "ett mycket starkt psykologiserande förhållningssätt". Hon ser som en fara att "många sedvanliga regler för hur man bedriver litteraturforskning sätts ur spel" och att man i själva verket strävar efter "självbekräftelse i förhållandet till dagens feministiska teorier på modet".³¹ Primander vill beteckna Victoria Benedictssons författarskap som i första hand *fiktio*n – det gäller även Victoria Benedictssons dagboks-material som enligt Primander har fått status av autentiska utsagor. Hon anklagar bl a Christina Sjöblad för att inte genomskåda detta och för att hon liksom Böök utan vidare godtagit författarinnans version av hennes och Georg Brandes relation.³²

I den debatt som utspann sig i *Sydsvenska Dagbladet* under våren 1995 mellan forskare av divergerande åsikter kring Victoria Benedictssons författarskap intog Primander tillsammans med Knudsen en kritisk hållning till "Christina Sjöblad och andra kvinnliga litteraturforskare som sitter i etablerade universitetspositioner" och ignorerar den forskning som i deras ögon inte uppfyller kriteriet för en rätt kvinnoforskning.³³ Knudsen går så långt att han i sin polemik mot vedertagen forskning vill kalla Benedictssons utsagor om sitt förhållande till Georg Brandes lögnaktiga.³⁴ Sjöblad vill å sin sida beteckna Knudsens angrepp som "ett obalanserat försök att misstolka och svärta ner en komplicerad och känslig människas strävan att leva enligt sin natur och sin övertygelse".³⁵

Victoria Benedictssons aversion mot den sexuella akten är väldokumenterad i hennes litterära produktion. Den omfattande forskning som bedrivits kring Victoria Benedictssons och hennes författarskap har inte funnit anledning att ifrågasätta hennes egna utsagor härvidlag.

Lundbo Levy, som ägnat en hel bok åt Victoria Benedictssons förhållande till sin kvinnlighet/sex-

ualitet, talar i ett sammanhang om "hennes vacklan och i några fall beröringsskräck inför de olika sexualpolitiska hållningarna". Lundbo Levy vill att detta ska ses mot bakgrund av tidsandan, som av kvinnorna krävde att de skulle reglera fantasin.³⁶ Enligt Lisbeth Larsson bryter Lundbo Levy en tradition genom sitt sätt att söka upp motsättningarna i Victoria Benedictssons författarskap och undersöka de brottytor "där de kvinnliga erfarenheterna bryter igenom det manliga ögat, eller förträngs av det, eller omformas av det [...]".³⁷

Ebba Witt-Brattström framhåller i artikeln "Ur textens mörker – det kvinnliga antisubjektet och fadersblicken" att författarinnan i sina verk valt att "föra upp en – ofta självbiografisk – problematik på en s k existentiell nivå".³⁸ Witt-Brattström vill tolka Victoria Benedictssons könsförakt i ljuset av hennes problematiska fadersrelation. I novellen *Ur mörkret* avspeglas huvudpersonens skam inför "den penetrerande fadersblicken" och kvinnan kommer inför "denna brist som fallos skapar" i sina egna ögon att framstå som "den tomma trasan".³⁹ I Witt-Brattströms tolkning internaliserar den lilla flickan i sitt eget väsen det kvinnoförakt som fadern ger uttryck för. Som vuxen hindrar detta kvinnoförakt henne från att känna självrespekt.

Sexualproblematiken löper som en röd tråd genom hela Victoria Benedictssons brev, dagböcker, noveller och romaner. Inte ens i skildringen av sin relation till Georg Brandes gör Victoria Benedictssons några uttalanden som tyder på att denne lyckats bryta ner hennes ingrodda aversion mot det sexuella. När hon enligt *Dagboken* efter stor vanda inledde en sexuell relation med Georg Brandes resulterade den för hennes del i besvikelse och förnedring. Några månader senare begick hon självmord. Ensam på ett hotellrum i Köpenhamn mötte Victoria Benedictssons döden med rakkniven i hand. Själv skriver Georg Brandes i ett brev långt senare: "Hun har ikke dræpt sig av ulykkelig Kjærlighed."⁴⁰ Har Georg Brandes rätt? Fanns det andra orsaker till att Victoria Benedictsson livet igenom umgicks med suicidtankar?

Breven

När jag under sommaren 1997 i samband med mina arkivstudier på handskriftsavdelningen i

Lund stötte på några brev från Sophie Adlersparre och Fredrika Limnell till Victoria Benedictsson under vårvintern 1888 aktualiserades mitt slumrande intresse för den ömkansvärde postmästarn från Hörby. Några rader i ett av breven ditklottrade med Victoria Benedictssons karaktäristiska stil i rött bläck väckte min uppmärksamhet:

Troligen därför att jag allt från mitt sjunde lefnadsår i verkliga lifvet fått svälja sådana saker.

Vad var det Victoria Benedictsson allt från sitt sjunde lefnadsår fått svälja? Insatt i sitt sammanhang ljud hennes ord som en signalklocka. Brevet, ursprungligen från Fredrika Limnell till Sophie Adlersparre, hade vid månadsskiftet februari/mars 1888 avsänts till Victoria Benedictsson som följebrev till Sophie Adlersparres. Syftet var utan tvekan att förstärka den kritik Sophie Adlersparre framför i sitt eget brev. De båda damernas missnöje var föranlett av att Victoria Benedictsson i tidningen *Hemvännen* låtit publicera en artikel under rubriken "Georg Brandes som föreläsare". Artikeln framstod enligt Sophie Adlersparre och Fredrika Limnell i alltför hög grad som en "panegyrik" över Georg Brandes. Enligt deras mening borde "ateisten" och "sedlighetssmädaren" Brandes överhuvudtaget inte bli föremål för uppmärksamhet av den "herrliga författarinna som skrivit den präktiga 'Pengar' och 'Fru Marianne'". Sophie Adlersparre menade vidare att det var olyckligt att artikeln publicerats som hon uttrycker det, "just nu", eftersom "vännerna" blivit oroade av vad som uppfattades som ett avfall från den ståndpunkt Victoria Benedictsson hittills intagit i sedlighetsfrågan eller som ett tecken på att hon i reklamsyfte låtit sig utnyttjas av Georg Brandes. Sophie Adlersparre varnar för att ge saken ytterligare offentlighet. Victorias kommentar till denna uppmaning tyder på att hon vid läsningen varit ytterst upprörd: "Åh, satanas! Nej, ju mer offentlighet dess bättre."⁴⁴

Att Victoria Benedictsson blev ytterst upprörd när hon mottog de båda kvinnornas brev framgår av det svar hon i affekt avsånde till Sophie Adlersparre. Brevet förvaras numera i samlingen Adlersparre på Kungliga biblioteket. På punkt efter punkt vederlägger Victoria Benedictsson den i hennes mening oberättigade kritiken. Hon rasar

mot vad hon uppfattat som ett hot från de båda damernas sida att dra tillbaka ett eventuellt stipendium. Hon ämnar inte sälja sin själ för pengar. Victoria Benedictsson förnekar också att hon på något sätt bejakar Brandes åsikter när det gäller fri kärlek – anmärkningsvärt med tanke på att hon vid denna tid med all sannolikhet levde eller intill nyligen levt i en sexuell relation med Brandes. Det är inte utan att den indignation över anklagelserna som Victoria Benedictsson lägger i dagen i de brev som löper mellan Sophie Adlersparre och henne under denna period framstår som något ihålig. Med tanke på hur enligt dagböckerna kärleken till Georg Brandes vid denna tid dominerar hennes känsloliv förefaller hennes förhållningssätt till "tanterna" som hon både i dagboken och i brev kallar dem något märkligt.

Önskan att behålla de båda kvinnornas gunst och därmed också de eventuella penningbidrag de lyckas utverka av "vännerna" tycks åtminstone vid första påseendet vara orsaken till Victoria Benedictssons angelägna försäkran att hon inte ändrat ståndpunkt i sedlighetsfrågan. Av bevarade brev mellan Ellen Key och Victoria Benedictsson framgår det att Ellen Key fungerat som en förmedlande länk mellan Victoria Benedictsson och de båda kvinnorna och att dessa låtit sig nöja med de försäkringar som underhand avgavs av såväl Victoria Benedictsson som Ellen Key när det gällde sedlighetsfrågan.⁴²

Frågan inställer sig: Var Victoria Benedictsson en förslagen opportunist vars främsta ambition var att hålla sig skadeslös i den pågående sedlighetsdebatten eller var hennes förhållningssätt betingat av en övertygelse om att hon trots relationen till Georg Brandes i sina egna ögon var en avgjord vän av sedlighet och försvuren fiende till osedlighet?

Till en början antog jag att de brev jag funnit i benedictssonska samlingen aldrig tidigare hade publicerats. Sigrid Leijonhufvud angav dessa brev som förkomna när hon 1910 publicerade brevväxlingen mellan Sophie Adlersparre och Victoria Benedictsson.⁴³ Breven fanns emellertid hela tiden i förvar hos Axel Lundegård. Han fann sig inte förrän 1928 föranlåten att publicera dessa brev och då med kommentaren att de av Sigrid Leijonhufvud betecknats som oumbärliga för förståelsen av konflikten mellan Sophie Adlersparre och Victoria Benedictsson.⁴⁴

Two saker intresserar mig vid tolkningen av dessa brev. Först inställer sig frågan: Vad syftar Victoria Benedictsson på när hon skriver sin kommentar i brevet från Fredrika Limnell?

Troligen därför att jag allt från mitt sjunde lefnadsår i verkliga lifvet fått svälja sådana saker.

Av sammanhanget framgår att Fredrika Limnell förfasar sig över att Georg Brandes uttalat sitt tvivel på och fördömande av de konventionens bud som bjuder unga kvinnor att avhålla sig från sexuella förbindelser före äktenskapet. Det råder inget tvivel om att Fredrika Limnell har svårt att acceptera att Victoria Benedictsson i detta läge inte tagit avstånd från Georg Brandes och hans syn på sexualiteten:

[...], huru kan *hon*, en renhjärtad, sedlig qvinna, svälja ner så mycken usel, moralisk låghet utan ens en enda reservation!? – Utan qväljningar!

Till detta har således Victoria Benedictsson fogat kommentaren ovan. Vad är det som Victoria Benedictsson allt från sitt ”sjunde lefnadsår i verkliga lifvet fått svälja” och som hon anser sig föranlåten att knyta an till när hon nu anklagas för att ”svälja ner så mycken usel, moralisk låghet utan ens en enda reservation!? – Utan qväljningar!”

Man kan knappast värja sig för tanken att Victoria Benedictsson från sju års ålder har fått erfarenheter, som gör henne beredd att slunga tillbaka anklagelsen att utan qväljningar kunna svälja usel och moralisk låghet. Det ligger nära till hands att ställa sig frågan om Victoria Benedictsson på ett eller annat sätt sedan sju års ålder utsatts för sexuella övergrepp av någon i sin omgivning. Varför har ingen forskare reflekterat över Victoria Benedictssons kommentar i brevet från Fredrika Limnell i februari 1888? Trots allt har brevet i Axel Lundegårds utgåva varit tillgängligt för forskningen alltsedan 1928.

Kan förklaringen vara den att det stora forskarkollektivet så förbehållslöst förknippat författarinnans sexualproblematik med Christian Benedictsson, att man inte har funnit anledning att reflektera över de nedklottrade orden i brevet från Fredrika Limnell? Man har företrädesvis utgått från att Victoria Benedictssons aversion mot den sexuella

akten tog sin början den natt då hon tvingades i brudsäng med den 28 år äldre Christian Benedictsson. Ovan anförda brev har uteslutande betraktats som dokument från tidens sedlighetsdebatt och därmed har de främst kommit att tjäna som vittnesbörd om författarinnans mod att trotsa de mäktiga kvinnor som krävde hennes engagemang i sedlighetsfrågan.

I fallet Victoria Benedictsson har dikt och liv flutit samman. En enig eftervärld har tolkat Victoria Benedictsson fiktiva berättelser och dagboksnoteringar som dokument med en verklighetstroget kärna. När man beskrivit Victoria Benedictssons livsöde har man förlitat sig på hennes egna utsagor i brev och dagboksanteckningar. Dessutom har man gjort författarinnan till huvudperson i hennes fiktiva berättelser. Inte minst några scener ur kortromanen *Pengar* har kommit att gälla som nyckeln till Victoria Benedictssons sexualproblematik. Där är det främst sagan om kung Lindorm som intresserat forskningen.⁴⁵ Men är det självklart att sagan om kung Lindorm – han som nattetid befanns vara ett monster – ska tolkas i ljuset av Victoria Benedictssons bröllopsnatt med Christian Benedictsson?⁴⁶

Ingrid af Schultén påpekar som anmärkningsvärt att sagan om kung Lindorm *inte* uppträder i den scen där den 16-åriga bruden om morgonen betraktar sin sovande make: ”Det hade dock varit naturligare och verkningfullare att låta Selma minnas denna saga på bröllopsdagsmorgonen då hon med förfäran och avsky betraktar mannens motbjudande ansikte.”⁴⁷ Den nyblivne maken – vars ”väldiga figur” och ”ståtliga hållning” Selma dagen innan funnit tämligen imponerande – väcker denna morgon endast vämjelse hos den unga bruden: ”Men nu såg det kolossalt ut, detta huvud, där det vilade på den broderade kudden med koketta spetsar omkring. Och Selma fann denna Herkuleshals förfärande. Hon stirrade på dess starka senor, svällda ådror och fnarriga hud. Och så detta stora ansikte, som låg där så själlöst och grovt, utan annat tecken till liv än andedräkten, vilken för varje tag bubblade ut de tjocka läpparna, vars röda färg gick över i violett.”⁴⁸ Här borde enligt af Schultén sagan om kung Lindorm i konsekvensens namn ha placerats för att ge tyngd åt bröllopsnattens bittra erfarenhet.

Författarinnan har emellertid valt att återberät-

ta sagan om kung Lindorm i ett senare skede och då i samband med att den nyblivna bruden på efterfesten betraktar sin dansante make: "Selma stod och såg på honom medan hon vilade. Vad han förde förträffligt! Hur var det möjligt för denna volym att föra sig med sådan lätthet?"⁴⁹ Det var i denna stund Selma erinrade sig sagan om kung Lindorm som om natten förvandlas till "ett fjälligt vidunder". Men vem är det som i nattens mörker genomgår en förvandling från stilig kung till vidunder? Är det postmästare Christian Benedictsson alias patron Kristerson? Jag är inte så säker.

Det är värt att notera att den tilltänkte maken redan innan bröllopet ter sig motbjudande för den unga flickan: "Å – han är så tjock, och så liknar han en rakad gris", utropade hon när farbrodern meddelar att patron Kristerson anhållit om hennes hand.⁵⁰ Selmas brudgum genomgår således inte någon förvandling från kung till vidunder under bröllopsnatten – han var i Selmas ögon ett monster redan från början. Vad Selma på morgonen efter bröllopet får se är en äldre man med voluminös kroppshydd, stort huvud och ett ansikte med fjällig hud och tjocka rödvioletta läppar – patron Kristerson. Denne fiktive figur företer emellertid föga likhet med den man som framträder på parets förlovningsporträtt. Där framstår Christian Benedictsson knappast som en man av stor "volym" och hans ansikte kan inte heller beskrivas som "kolossalt". Att framställa honom (eller någon annan!) som en tjock, rakad gris är närmast otillständigt.

De flesta forskare tycks överens om att *Pengar* är en nyckelroman som ska tolkas i ljuset av författarinnans eget äktenskap. Naturligtvis är det bestickande att betrakta romanfiguren Selma som Victoria Benedictssons *alter ego*. Men om man nu accepterar att *Pengar* rymmer en berättelse om Victoria Benedictssons eget liv, vem är det i så fall hon skildrar i kung Lindorms gestalt? *En självbiografi ur bref och anteckningar* gör författarinnan följande reflexion: "Jag kan aldrig minnas min far annat än som en gammal gråhårig man med militärisk hållning [...] Han hade en berghälsa och han var en jätte. Det han var mest stolt öfver i verlden var sin armstyrka, sin vackra figur och sina små fötter."⁵¹ Victoria Benedictssons far var när hon föddes äldre än den man hon sedermera äktade. Vid tidpunkten för hennes födelse var fadern

49 år gammal.⁵² I ett brev till Georg Brandes mor gör författarinnan följande uttalande om sin far: "Han var blond och sentimental, häftig och totalt utan självbehärskning."⁵³

När man tolkat författarinnans tragiska livsöde har man främst haft hennes egna dokument att tillgå. En enig eftervärld har velat förklara författarinnans sexualproblematik i ljuset av en äldre mans erotiska krav. Men vem är den åldrade man som framträder i berättelsen *Pengar*? Till Axel Lundegård skrev Victoria Benedictsson vid ett tillfälle: "Om kung Lindorm skall jag tala, så att man förstår hänsyftningen – om jag inte blir förskräckt, när det kommer till stycket."⁵⁴ Blev Victoria Benedictsson förskräckt när det kom "till stycket"?

Fadern

Victoria Benedictsson betecknar själv sin barndom som annorlunda. "I det hela taget ha de egendomliga förhållanden, under hvilka jag växte upp, sedermera lemnat djupa spår i mitt lif – –"⁵⁵ De egendomliga förhållandena var betingade av föräldrarnas "ömsesidiga fiendskap" och av att hemmet under Victorias barndom var delat mellan makarna i två sfärer. Hon skriver: "Jag skulle delas mellan mina föräldrar; sex timmar om dagen var jag min mors privategendom." Det var modern som hade dotterns skolgång om hand och hon besatt en för tiden anmärkningsvärd bildning.

Den tid Victoria Benedictsson vistades hos fadern betecknar hon själv som "fritid". Det barnet satte mest värde på under samvaron med fadern var hans känsla för naturliv och hans förmåga på berättarkonstens område. Tillsammans med fadern lärde hon sig rida, brottas och skjuta med pistol och medan han berättade tragiska historier med sig själv som huvudperson satt hon i hans knä och grät. Modern var utestängd från den gemenskap som rådde mellan far och dotter. "Men så fort jag kunde befara, att min mor var i tillfälle att se oss, gled jag sakt ner från hans knä; och om hon frågade mig, hvarför jag grätit, svarade jag alltid 'för ingenting'."⁵⁶ Varför gled Victoria alltid ur faderns knä så snart modern närmade sig och varför ville hon inte berätta för modern vad som framkallat hennes tårar?

Fadern var enligt dottern ofta ”förtvivlad och melankolisk, men också munter och lustig”. En sekvens i en av Victoria Benedictssons sista verk ”Ur mörkret” skildrar en scen som kanske en gång var den lilla flickans verklighet:

Så länge jag var så liten, hade jag för honom intet kön; jag var inte stort mer än en hundvalp. Men jag var ben av hans ben och kött av hans kött – det vill säga hans egendom – och han behövde något varmt och mjukt, som kunde trycka sig upp mot honom; han behövde en levande varelse omkring sig, som kunde jaga bort ensamheten. Han var rädd för ensamheten – min far – ty då han var ensam, kom det över honom svarta griller om en bösspipa in i munnen eller ett rep kring halsen – svarta griller, som på en gång lockar och pressar fram ångestsvetten. Ingenting värmer så mjukt som en barnakropp, inget lugnar som knubbiga små armar, och intet ger så drömlös vila som ett barns andedräkt. Därför blev Nina sin pappas sällskap, därför sov han med armarna kring hennes lilla person, därför intog han sina måltider med henne presiderande vid bordet som en allvarsam kvinna, därför red han kring sina egendomar med henne sittande över hästens bog. Och därför avgudade Nina sin pappa. Hon var liten då, i stubbig kolt; varken gosse eller flicka, bara en rultig unge. – Men Nina växte, och hon fick smal hals och långa armar, hon fick en mun, som fällde tänder, hon fick ett par frågande, undrande ögen. Och så såg hennes far att hon var en flicka.⁵⁷

Den scen som målas upp i en annan av Victoria Benedictssons noveller reser också frågor. Här återges scenen endast fragmentariskt för att rikta fokus på den unga Victorias skräck inför mötet med ”denna svarta figur” som ”hon känner”. Ska man tolka denna passus som ett uttryck för det lilla barnets faderstillit i en ångestladdad situation eller som det lilla barnets skräck för en far som i vissa situationer uppträder som en visserligen känd, men skräckinjagande figur?

Nu är hon åter i sitt barndomshem, sitter framför kachelugnen i fars kammare. Brasan har brunnit ner, och blott några falnade glöd glimmar ännu vid härden. Det är så mörkt och tyst – så hemskt. Smygande steg bakom henne – hon vänder sig – vem är det? A, hon känner honom, denna svarta figur – gudsmannen med det lömska grinet – vampyren. – Hon vill resa sig, men är som fastvuxen vid stolen – de ludna armarna famna hennes bröst, medan ett par kloförsedda händer hopsnöra hennes strupe. Hon strävar emot – kämpar. Bröset arbetar våldsamt. – blott ett enda andetag – ett – enda – rop – –
– Far!⁵⁸

En scen ur *Pengar* där Selma på Nationalmuseum betraktar en tavla – som mot bakgrund ”av hennes eget minne” väcker starka känslor – är värd att notera:

Havsgröna skuggor gled dunkelt över djupen, strimliga dagrar sträcktes i böljande växling, och i sitt genomskinliga våghölje lågo havets döttrar och drömde, lyssnande till näckens spel. Det fanns en av dem, som var skönare än de alla. Med armen under sitt huvud låg hon utsträckt på sin gungande bädd. Hennes blick var fäst på himlen, där månen skymtade ned genom ett förtunnat moln, kastande sitt sken över hennes mjuka drag. Drömmande som en kvinnas och oskyldig som ett barns, tycktes denna blick vara en enda lång, undrande fråga. Ur Selmas erinring klang det som en bortglömd ton ... man känner igen den, röres, bevekes ... så avlägsen, men så ren! O, Gud, den gången var hon ett barn. Och nu, nu, ...!⁵⁹

Vissa sekvenser i brev till Axel Lundegård i november 1884 angående barn och sedlighetsbrott väcker också uppmärksamhet:⁶⁰

Hos oss på landet gå flickor och gossar tillhoppa, men fast de gå där ända till konfirurationsåldern har jag aldrig hört, att det mellan skolbarnen inbördes givit anledning till anstötligt levnadssätt. Men väl var där en skolmästare i K. (läsare och gift) som blev avsatt därför, att han blivit öfverbevisad om att ha velat locka en av skolflickorna – nå, karlen hade ju ”tron”, och läsareligan icke endast tystade ned saken, utan skaffade honom även en ny plats. ”Satan hade frestat honom så hårt”, hette det. Det är enligt min tanke inte *naturen*, som driver barn till sedlighetsbrott, det är de äldres dåliga exempel – apnaturen och nyfikenheten.

Victoria Bruzelius förhoppning att få ägna sig åt konst och måleri hade omkring 1870 definitivt grusats av fadern. I ett brev till fästmannen strax före bröllopet avslöjar Victoria sin sorg över att fadern den gången inlade sitt veto mot hennes planer att utbilda sig till konstnär.

Jag var 16 år, jag hade en brinnande lust att måla, jag visste att jag hade anlag, alla sade det, jag gick utan undervisning i teckning förbi mina äldre kamrater, jag bönföll, jag besvor min far att låta mig fortsätta, ett blekladgt nej var det svar jag fick i ett bref från Pappa. Jag blef förtvivlad, *kunna* komma in vid akademien vid 16 års ålder, men ej *få* denna tanke framlockade strömmar af tårar. Förgäfvets! det kostade pengar och hvad var min lefnadslycka mot dessa usla pappersplappar? Intet! Jag måste stanna hemma.⁶¹

Av brevet framgår att den unga Victoria beslutat sig för att kringgå faderns beslut genom att som guvernant förtjäna den summa pengar som krävdes för den eftertraktade utbildningen. Vid 20 års ålder hade hon genom ytterligt sparsam livsföring lyckats och fadern hade givit ett löfte att bisträcka henne med resten. I sista stund tog emellertid fadern tillbaka sitt löfte. Ansökningshandlingarna var då redan ifyllda och brevet – skrivet långt senare – ger en glimt av den besvikelse hans beslut den gången gav upphov till hos dottern:

Pappa lofvade att gifva mig 100 rdr om året så länge jag lär bli att resa till Stockholm. Jag visste att han ej skulle hålla sitt löfte efter jag ej fått skriftlig försäkran men prostens helsning gjorde mera verkan. Jag ville ej göra mina gamla föräldrar sorg och jag samtyckte i att stanna hemma i Skåne, sålde min framtid för 100 rdr – ha! ha! ha!!! – en utmärkt affär, icke sant? – Jag såg lugn ut men en strid på lif och död rasade i mitt hjerta. Pappa reste och med honom sista stråle af hopp, jag var bunden av mitt eget löfte, jag hade mig sjelf att skylla. Hvad allt såg ovanligt ut, allt var mörkt och kallt, mitt hjerta var tomt, äfven der var det kallt. Jag hade ingenting att lefva för och var tvungen att göra det ändå, 'det är förbi! förbi!' tyckte jag mig ständigt höra en röst i mitt inre som ropade. Jag brydde mig om ingenting endast jag slapp att höra denna röst [...] då tillböd du mig din kärlek och din hand [...].⁶²

Den unga Victorias övertygelse att fadern skulle svika sitt löfte om att ge henne 100 rdr per år mot att hon stannade i hemmet banar väg för tanken att fadern redan tidigare uppträtt som löftesbrytare. Hennes ord om skuldfrågan ter sig dunkla och lämnar plats för frågor. Samtidigt som hon betraktar förlusten av utbildningen som en katastrof förefaller hon oförklarligt villig att själv ta på sig skulden för det som inträffat. Hon hade sig ”sjelf att skylla”, skriver hon. Fadern lyckas med hjälp av förmaningar – tänk på fjärde budet! – och utsikt om penningbidrag – som hon misstror – avtvinga dottern ett löfte att återvända till hemmet.⁶³ Fadern var vid denna period i livet i stor penningknipa och hade tvingats gå ifrån den fädernearvda gården.⁶⁴ Varför hälsade han inte med glädje den möjlighet som Victorias giftermål gav att lätta försörjningsbördan? Kvinnoöverskottet i medelklassen vid denna tid gav en medellös kvinna få möjligheter att välja och vraka mellan friare, ett faktum som knappast kan ha varit okänt för

fadern. Ändå kom han att motsätta sig det äkten-skap som dottern efter en kort tid var beredd att ingå med Christian Benedictsson. Varför var fadern så angelägen att behålla den unga Victoria i hemmet?

Den egendomliga hemsituationen med de vattentäta skotten mellan moderns och faderns värld är naturligtvis av intresse när det gäller tolkningen av Victoria Benedictssons uppväxt. Varför var Victoria vid sexton års ålder så angelägen att komma hemifrån? Varför tog hon så villigt på sig skulden för sina svikna konstnärsdrömmar? Varför tog hon steget in i ett äktenskap som hon uppenbarligen redan som fästmö hyste betänkligheter inför?

Offerrollen

I Victoria Benedictssons livsberättelse konstrueras Christian Benedictsson och Georg Brandes som bödlar och det är i huvudsak så de uppfattats av eftervärlden. Hur Christian Benedictsson upplevde sin relation till hustrun är fördolt. Vi vet endast att han med tillförsikt äktade en ung kvinna som mot sina föräldrars önskan samtyckte till äkten-skapet.

När det gäller Brandes vet vi att han vägrade att ta på sig någon skuld i hennes livstragedi. Framför allt avvisade han varje påstående om delaktighet i Victoria Benedictssons självmord. Vi vet också, att Victoria Benedictsson vid mitten av 1880-talet med entusiasm engagerade sig i Brandes skriftstäl-larskap. Mycket tyder på att Victoria Benedictssons stora ambition vid denna tid gick ut på att skapa sig ett namn som författare. Enligt Knudsen lyckades hon via Brandes att göra sitt eget liv till en roman. Men är det självklart att det var av ambition om författarrollen hon en gång 1886 sökte upp Brandes?

I en artikel år 1885 hade Brandes bemött de anklagelser som drabbat honom i samband med sedlighetsdebatten. Med skärpa tillbakavisar han där påståenden om bristande engagemang för sedlighetssaken. ”I et Samfund som vort, hvor aarlig i meget stort antal Antal Pigeboørn mellem to- og seks-aars Alderen blive mishandlede sexuel paa den mest oprørende Maade, kan ingen fornuftig Mand og visselig ingen, der selv har Børn, andet

end sympatisere med Tanken om, at der indenfor hans Samtid skulde finde en energisk Stræben Sted efter at komme ud af den Bestialitet i Sindelag og Færd, hvorom Sligt er Vidnesbyrd”, skriver han.⁶⁵

I debatten om sedlighet såg Brandes uppenbarligen samhällets incest- och pedofilproblematik som det stora problemet. Hos tidens sedlighetsvänner fann Brandes emellertid inte någon önskan att diskutera denna problematik. ”Des værre har jeg, som berørt, ikke sporet det mindste til nogen saadan Stræben”, skriver han. Kanske är Brandes den som tidigast pekat på samhällets incest- och pedofilproblematik i ett offentligt organ. Kan det ha varit orsaken till att Victoria Benedictsson ville ha just Georg Brandes som sin förtrogne? Var han den som fick del av hennes tragiska barndomsupplevelser? Och var det därför som han – en av tidens stora sanningssägare – så gensträvt tillbakavisade alla anklagelser om delaktighet i författarinnans självmord? Visste han att Victoria Benedictssons livsproblematik var en annan än den övergivna älskarinnans?

Ett nytt tolkningsperspektiv?

Kan man i ett enda uttalande se nyckeln till förståelsen av ett helt livs existentiella problematik? Frågan kompliceras inte minst av det dåtida samhällets mörkläggnings av frågor som rörde kön och sexualitet. En aldrig så ytlig kännedom om litteratur och forskning kring barn som vid tidig ålder utsatts för vuxenvärldens sexuella övergrepp ger emellertid vid handen att omvärlden endast undantagsvis får kännedom om incestbrott begångna i hemmet. Tillgänglig forskning kring incestfamiljer antyder också att modern ofta varit väl medveten om den incestuösa situationen. Av lojalitet mot familjen går barnet in i offerrollen. Vi kan alltså inte förvänta oss någon öppenhet från de individer som i barndomen utsatts för incest av sin omgivning. I dagboken säger Victoria Benedictsson sig bära ett ’Kainsmärke’, vars innebörd hon inte kan avslöja.⁶⁶

Victoria Benedictssons öde betraktas som ett av den svenska litteraturens mest tragiska. Alltsedan sin död har hon av eftervärlden placerats i offerrollen. Men kanske är det utifrån en *annan* offerroll

än den som postmästarens hustru eller Brandes älskarinna hon bör bli föremål för vår tolkning? Om man betraktar Victoria Benedictssons instick: ”Troligen därför att jag allt från mitt sjunde lefnadsår i verkliga lifvet fått svälja sådana saker” som ett ’slip of the pen’ kan man enligt min mening inte utesluta att brevkomentaren öppnar för ett nytt tolkningsperspektiv på Victoria Benedictssons liv och författarskap.

NOTER

- 1 Gunnar Ahlström ser snarare Victoria Benedictsson som offer för en småaktig landsbygdsmentalitet. ”Så ledsagades hon genom åren fram mot självmordet av de små förhållandenas skvaller speglar och mot fönsterrutornas tryckta näsor”, skriver han i *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur*, Stockholm, 1973, s 156.
- 2 Härom skriver Axel Lundegård bl a: ”Mot föräldrarna kände hon agg [...] En äldre man bjöd henne med broderlig tillgivenhet dela ett hem, där det redan fanns barn. Äktenskapligt samliv betydde för henne samspråk vid skymningsbrasan och sedan: ’God natt!’ Sov gott! Efter det första mötet med friern, sedan han fått hennes ja-ord, ville hon bryta med honom, men han synes ha åberopat sig på hennes löfte och förklarat sig villig att bli henne en kärleksfull bror. I varje fall tills vidare.” Axel Lundegård, *Dagboksblad och brev samlade till en levnadsteckning*, band 1, Stockholm 1928, s 28.
- 3 Se bl a Ingrid af Schultén, *Ernst Ahlgren. En litterär studie*, Helsingfors 1925, s 12; Sten Linder, *Ernst Ahlgren i hennes romaner*, Stockholm 1930, s 21 f; Fredrik Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, Stockholm 1949, s 5; Sven Stolpe, *Dikt och samhälle*. Rydberg, *Snoilsky, 80-talet*, Borås 1978, s 223.
- 4 Jette Lundbo Levy, *Den dubbla blicken. Om att beskriva kvinnor. Ideologi och estetik i Victoria Benedictssons författarskap*, Värnamo 1882, s 52 f.
- 5 Det är värt att notera att rollfiguren Selma i *Pengar* – av åtskilliga forskare tolkad som Victoria Benedictssons *alter ego* – vid sexton års ålder ingick äktenskap med en äldre man, enligt Selma ”precis lika gammal med pappa”. (*Pengar*, Stockholm 1919, s 59.)
- 6 Axel Lundegård, *Dagboksblad och brev samlade till en levnadsteckning*, band 1, Stockholm 1928, s 389.
- 7 Lundbo Levy, *Den dubbla blicken*, s 53; Christina Sjöblad, *Stora boken. Dagbok 1882–1884*, volym 1, Malmö 1978, s 13.
- 8 Axel Lundegård, *Victoria Benedictsson. (Ernst Ahlgren) En självbiografi. Bref och anteckningar samlade och utgifne af Axel Lundegård*, Stockholm 1890, s 8.
- 9 Lundegård, *Victoria Benedictsson*, s 16 f.
- 10 Annalisa Forssberger, *Ekon och speglingar. Studier*

- kring Victoria Benedictsson, Johanne Luise Heiberg och Herman Bang, Stockholm 1961, s 29 f; Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, s 5; Lundbo Levy, *Den dubbla blicken*, s 54; Sjöblad, *Stora boken. Dagbok 1882–1884*, volym 1, s 14.
- 11 Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 75 f. Se även Forssberger, som menar att Victoria Benedictsson hela livet känt skuld känslor inför dotterns död och att dessa bidrog till att leda henne in på suicidtankar. Forssberger menar att till den ”melankoli, som troligen ända från födelsen följt henne” lades även ”bördan av brottet, barnmordet – det verkligen begångna eller av sjukdomen förespeglade, uppdiaktade”. Forssberger, *Ekon och speglingar*, s 109.
- 12 Ellen Key, *Ernst Ahlgren. Några biografiska meddelanden*, Stockholm 1889, s 21. Key som påpekar att Victoria Benedictsson i hemmet hade ”oavslutade moderspligter”, framhåller emellertid att ”diktarkallet för henne kändes som det heligaste moderskapet”. (s 62 f).
- 13 Forssberger, *Ekon och speglingar*, s 29.
- 14 Victoria Benedictsson till Sophie Adlersparre 1885 10 14. Här citerat efter Sigrd Leijonhufvud, *Ernst Ahlgren och Esselde. En Brevväxling*, Stockholm 1910, s 27.
- 15 Victoria Benedictsson till Emelie Brandes 1888. Här citerat efter Lundegård, *Victoria Benedictsson*, s 2 f. Se även Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 23 ff.
- 16 Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 17.
- 17 Lundegård, *Victoria Benedictsson*, s 17 f; Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 62; Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, s 5 f, s 67 f; Forssberger, *Ekon och speglingar*, s 27 ff; Lundbo Levy, *Den dubbla blicken*, s 54 ff, 69 f; Christina Sjöblad och Ebba Witt-Brattström, ”Jag vill skriva om kvinnor. Om Victoria Benedictsson”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria, Fadershuset. 1800-talet*, band 2, 1993, s 532 f.
- 18 af Schultén, *Ernst Ahlgren. En litterär studie*, s 12.
- 19 Linder, *Ernst Ahlgren i hennes romaner*, s 22.
- 20 Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, s 5.
- 21 Forssberger, *Ekon och speglingar*, s 29. Om Victoria Benedictsson och ”kung Lindorm” se vidare under rubriken ”Breven” i denna artikel.
- 22 Sjöblad, *Stora boken. Dagbok 1882–1884*, volym 1, s 14.
- 23 Lundegård, *Dagboksblad och brev*, 1928, band 1, s 61.
- 24 Tre forskare, Sven Stolpe, Jørgen Knudsen och Ingrid Primander, har protesterat mot bilden av Victoria Benedictsson som ’offer’. Deras protest gäller främst relationen till Georg Brandes. Se vidare under rubriken ”Älskaren” i denna artikel.
- 25 Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, s 301.
- 26 Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, s 301 f.
- 27 Jørgen Knudsen, *Georg Brandes. Symbolet og manden 1883–1895*, Første bind, Gyldendal 1994, s 234 ff.
- 28 Citerat efter Knudsen, *Georg Brandes. Symbolet og manden*, bind 1, s 232.
- 29 Knudsen, *Georg Brandes. Symbolet og manden*, bind 1, s 248. En forskare som ställt sig kritisk till Victoria Benedictssons utsagor i brev- och dagboks-material är Sven Stolpe. Enligt hans åsikt är hon inte sanningsenlig utan ”fablar och ljuger” i dagboken. (s 236 f) Lundbo Levy intar en något ambivalent hållning när det gäller texternas autenticitet. ”*Stora boken och dagboken* är mycket närmare de upplevda erfarenheterna, fantasierna och kroppsligheten än till exempel en roman som *Pengar* eller en novell som *Herr Tobiasson*. Utan förklådnader, självensur eller delvis självpåtag-na ideologiska krav på en lösning eller ett lyckligt slut verkar dagboks-genren som en mera autentisk framställning [...]”, skriver Lundbo Levy. (s 154 f)
- 30 Ingrid Primander, *Den auktoritativa texten. Studier i Victoria Benedictssons författarskap*, Gotab 1994, s 11.
- 31 Primander, *Den auktoritativa texten*, s 113 f.
- 32 Primander, *Den auktoritativa texten*, s 51 ff.
- 33 Primander, ”Feministisk orgie i självbekräftelse.” *Sydsvenska Dagbladet* 1995 05 09.
- 34 Knudsen, ”Benedictsson + Brandes = osant?” *Sydsvenska Dagbladet* 1995 03 21; ”Man kan också kalla det lögn!” *Sydsvenska Dagbladet* 1995 05 09.
- 35 Sjöblad, ”En viljemänniskas sammanbrott.” *Sydsvenska Dagbladet* 1995 04 01.
- 36 Lundbo Levy, *Den dubbla blicken*, s 48.
- 37 Lisbeth Larsson, ”Att läsa som kvinnor”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1981:3, s 186.
- 38 Ebba Witt-Brattström, ”Ur textens mörker – det kvinnliga antisubjektet och fadersblicken”, *Ord och bild* 1983:4, s 82.
- 39 Witt-Brattström, ”Ur textens mörker”, s 88.
- 40 Citerat efter Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, s 300.
- 41 Sophie Adlersparre till Victoria Benedictsson 1888 02 22; jämte bilaga: Fredrika Limnell till Sophie Adlersparre (odat.) 1888). Samling Benedictsson B1 LUB. Se även Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 2, s 409 ff.
- 42 Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 2, s 424 ff; Leijonhufvud, *Ernst Ahlgren och Esselde*, s 88 f.
- 43 Leijonhufvud, *Ernst Ahlgren och Esselde*, s 71. ”Det är mycket beklagligt och försvarar i hög grad det opartiska bedömandet af konflikten att dessa båda skrivelser ej finnas bevarade.”
- 44 Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 7. Lundegård publicerade 1928 de brev som ditills betraktats som förkomna med kommentaren: ”Av breven till Esselde, som Sigrd Leijonhufvud offentliggjort, har jag omtryckt några och kunnat tillägga just de aktstycken, hon ansett vara av så stor vikt för ett opartiskt bedömande av konflikten mellan Ernst Ahlgren och Esselde, nämligen fru Fredrika Limnells brev till Esselde efter artikeln *Georg Brandes som föreläsare*, och Esseldes brev till Ernst Ahlgren i stipendieförfrågan.”
- 45 Se bl a af Schultén, *Ernst Ahlgren. En litterär studie*, s 253; Forssberger, *Ekon och speglingar*, s 29; Margareta Sjögren, *Rep utan knutar. Victoria Benedictsson – en levnadsbeskrivning*, Stockholm 1979, s 53 f; Lundbo Levy, *Den dubbla blicken*, s 141 f; Sjöblad och Witt-Brattström, ”Jag vill skriva om kvinnor”, s 532 f.
- 46 Redan Axel Lundegård ansåg sig föranlåten att kritisera den scen där Selma vaknar upp dagen efter bröllo-

- pet och han försökte förmå Victoria Benedictssons att mera explicit uttrycka vilken erfarenhet Selma gjort under natten. Ernst Ahlgren, *Pengar*, se "Person- och bokhistoriska anteckningar av Axel Lundegård", s 248 ff.
- 47 af Schultén, *Ernst Ahlgren. En litterär studie*, s 253.
- 48 Ernst Ahlgren, *Pengar ur Samlade skrifter*, Stockholm 1919, s 103 f.
- 49 Ernst Ahlgren, *Pengar*, s 110.
- 50 Ernst Ahlgren, *Pengar*, s 59.
- 51 Lundegård, *Victoria Benedictsson*, s 2.
- 52 I samband med faderns död gjorde Victoria Benedictsson i sitt diarium några anmärkningar som Lundegård betecknar som dunkla och svårtydda. Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 74.
- 53 Victoria Benedictsson till Emelie Brandes 1888. Se Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 25.
- 54 Ernst Ahlgren, *Pengar*, se "Person- och bokhistoriska anteckningar av Axel Lundegård", s 250.
- 55 Victoria Benedictsson till Emelie Brandes 1888. Se Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 26.
- 56 Victoria Benedictsson till Emelie Brandes 1888. Se Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 26. Här anförda citat efter Lundegård, *Victoria Benedictsson*, s 3.
- 57 Ur *Ur mörkeret* (novell) 1888. Forskningen har företrädesvis uppehållit sig vid närmast följande sekvens i novellen och tagit denna till intäkt hur fadern tidigt internaliserat ett könsförakt hos dottern.
- 58 Ur *Lycka*, (novell) 1884.
- 59 Ur *Pengar*, (kortroman) s 213.
- 60 Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 258.
- 61 Victoria Bruzelius till Christian Benedictsson 1871 08 29. Se Lundegård *Dagboksblad och brev*, band 1, s 56 ff. Här citerat efter Lundegård, *Victoria Benedictsson*, s 13.
- 62 Victoria Bruzelius till Christian Benedictsson 1871 08 29. Se Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 56 ff. Här citerat efter Lundegård, *Victoria Benedictsson*, s 14 f.
- 63 Lundegård, *Dagboksblad och brev*, band 1, s 56 ff.
- 64 Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, s 5. Böök uppger att fadern år 1863 tvingades lämna den fäderneärvda gården i Fru Alstad socken. Han karakteriserar fadern som "en lättsinnig lantjunkare med dålig ekonomi", medan Ellen Key gör gällande att fadern "på annat håll tröstat sig för den bristande äktenskapliga enheten" vilket föranlett modern att med penningmutor "locka dottern från faderns sida och från den kvinna som var moderns medtäflerska". (s 8)
- 65 Georg Brandes, "Martin Luther om Coelibat og Ægteskab, *Tilskueren* 1885, s 482.
- 66 Sjöblad, *Stora boken och Dagboken*, volym 3, Lund 1985, s 142; Böök, *Victoria Benedictsson och Georg Brandes*, s 56.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Samling Benedictsson Lunds Universitetsbibliotek (LUB)
Samling Adlersparre Kungliga Biblioteket (KB)
- Ahlgren, Ernst
Lycka (novell) 1884.
Ur mörkeret (novell) 1888.
Pengar ur Samlade skrifter, band 3, Stockholm 1919.
- Brandes, Georg
"Martin Luther om Coelibat og Ægteskab, *Tilskueren* 1885.
- Böök, Fredrik
Victoria Benedictsson och Georg Brandes, Stockholm 1949.
- Forsberger, Annalisa
Ekon och speglingar. Studier kring Victoria Benedictsson, Johanne Luise Heiberg och Herman Bang, Stockholm 1961.
- Key, Ellen
Ernst Ahlgren. Några biografiska meddelanden, Stockholm 1889.
- Knudsen, Jørgen
– *Georg Brandes. Symbolet og manden 1883–1895* Første bind, Gyldendal 1994.
– "Benedictsson + Brandes = osant?", *Sydsvenska Dagbladet* 1995 03 21.
– "Man kan också kalla det lögn!" *Sydsvenska Dagbladet* 1995 05 09.
- Larsson, Lisbeth
"Att läsa som kvinnor", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1981:3.
- Leijonhufvud, Sigrid
Ernst Ahlgren och Esselde. En Brevväxling, Stockholm 1910.
- Linder, Sten
Ernst Ahlgren i hennes romaner, Stockholm 1930.
- Lundbo Levy, Jette
Den dubbla blicken. Om att beskriva kvinnor. Ideologi och estetik i Victoria Benedictssons författarskap, Värnamo 1882.
- Lundegård, Axel
Victoria Benedictsson. (Ernst Ahlgren) En självbiografi. Bref och anteckningar samlade och utgifne af Axel Lundegård, Stockholm 1890.
Dagboksblad och brev samlade till en levnadsteckning, band 1 och 2, Stockholm 1928.
- Primander, Ingrid
– *Den auktoritativa texten. Studier i Victoria Benedictssons författarskap*, Gotab 1994.
– "Feministisk orgie i självbekräftelse", *Sydsvenska Dagbladet* 1995 05 09.
- af Schultén, Ingrid
Ernst Ahlgren. En litterär studie, Helsingfors 1925.
- Sjöblad, Christina
– *Stora boken volym 1. Dagbok 1882–1884*, Malmö 1978.
– *Stora boken och Dagboken 3. Dagbok 1886–1888*, Lund 1985.

– ”En viljemänniskas sammanbrott”, *Sydsvenska Dagbladet* 1995 04 01.

Sjöblad, Christina och Witt-Brattström, Ebba

”Jag vill skriva om kvinnor. Om Victoria Benedictsson”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria band 2. Fadershuset. 1800-talet*.

Stolpe, Sven

Dikt och samhälle. Rydberg, Snoilsky, 80-talet, Borås 1978.

Witt-Brattström, Ebba

”Ur textens mörker – det kvinnliga antisubjektet och fadersblicken”, *Ord och bild* 1983:4.